

Völgyesi Levente:
***Az állami egyházjog története és
intézményrendszere.***
(Egyetemes jogtörténeti előadás vázlata)

Budapest
2004.

A keresztény ókor és kora középkor állami egyházjogi felfogása

Az el nem ismert kereszténység: az egyház megalakulásától 313-ig

Az egyház megalakulása: Jézus Krisztus megalapítja, apostolokat élére állítja Péter fosége alatt

Pünkösöd: háromezer zsidó megkeresztelkedése (a vezetok után megvannak már a hívek is ☺)

A missziós sikerek okai: a politeista vallásból kiábrándultak az emberek, a szinkretista vallások filozófiája túl bonyolult volt. A császárkultusz nem tudta helyettesíteni a politeizmust. A kereszténység egyszerre, a rabszolgák és a katonák között terjedt. Kedvező történelmi helyzet, a birodalom fejlett infrastruktúrája, az apostolok ellenállhatatlan hite, a kereszténység nagy vonzereje.

Összeütközés a római állammal:

Kikezdte a kereszténység az állam alapjait: a kohéziót biztosító politeista államvallást, a jólétet az istenek biztosították. A kereszténység célja: minden vallás elpusztítása.

Deciusig csak egyes keresztények ellen folytak perek: a rend megbontása, az állam iránti engedelmesség megtagadása, el nem ismert valláshoz, ill. társasághoz való tartozás. A járványok, háborús veszteségek okozóinak is a keresztényeket vélték. Rágalmak (főleg a konkurens zsidóktól): gyermekgyilkosság, fajtalanság, gyermekevés, kuruzslás, mágia.

A keresztényüldözések

Nero (54-68): Róma felgyújtása kapcsán

Domitianus (81-96): császárkultusz megtagadása jpcímen --> felségsértés. Ő üzte Szent János apostolt Patmos szigetére

Traianus (98-117): ifj. Plinius, Bithynia és Pontus helytartójának a kérdésére leiratban válaszolt: hivatalból nem kell üldözni a keresztényeket, de ha feljelentik és vádolják őket, meg kell őket büntetni. De ha a vádlott kijelenti, hogy már nem akar keresztény lenni, és áldozatot mutat be az isteneknek és a császárnak, fel kell menteni.

Marcus Aurelius (161-180): A 2. század utolsó nagy keresztényüldözése. Pl. Lyon 177-ben a csocselék lázongására 50 keresztény végeztek ki.

Septimius Severus (193-211): Alexandria és Karthágó (általános üldözést talán el sem rendelt).

Caracalla (211-217)

Maximinus Thrax (235-238): mindkettő viszonylag elhanyagolható üldözés

Decius (249-251): a pannon-illyr katonacsászár vissza akarta állítani a birodalom régi fényét. 250: minden alattvaló mutasson be áldozatot az isteneknek nyilvánosan, ünnepélyes keretek között. Az első áldozatok között volt Fábian pápa. 251 tavaszán a császár a gótok elleni ütközetben meghalt.

Gallus (251-253): kisebb üldözés

Valerianus (253-260): I. István (+257) és II. Sixtus pápák halála. Ő a klérust támadta. Sixtusszal együtt halt 4 diakónusa is (lefejezés). Szent Cipriánus, Karthágó püspöke 258-ban halt meg.

Gallienus: üldözéseket megszüntette, az elkobzott egyházi épületeket visszaadta az egyháznak.

Diocletianus (284-305) üldözése 303-305 közé esett. 303-ban és 304-ben 4 db rendeletet bocsátott ki az áldozat bemutatására. Célja: a kereszténység teljes kiirtása. Ekkor volt a legtöbb áldozat.

Nagy Konstantintól Európa evangelizációjáig

A megturtségtól az államvallásig

Nagy Konstantin (306-337) apja, Constantinus Chlorus nyugati császára halála után Galliában a katonaság kiáltotta ki császárnak. Nyugati birtoklásáért Maxentius császárral kellett megküzdenie. 312. október 28. Milviuszi-híd. Krisztus lett a védoistene. A keleti császárt, Maximinus Dáiat felszólította az üldözések abbahagyására. Nyugati társascsászárával, Liciniusszal 313 februárjában Milánóban rendeletet bocsátott ki, amely a keresztényeknek teljes kultusz- és vallásszabadságot biztosított, az egyházi vagyont vissza kellett adni, amit meg nem lehetett már visszaszolgáltatni, ott az érték megtérítését. A kereszténység hivatalosan elismert és jogbirtokló vallássá vált.

Konstantin a keresztény papságot mentesítette a köztelherviselés alól, az egyházat feljogosította hagyatékok elfogadására, 321-ben a vasárnapot tette meg pihenonappá, 315-ben betiltotta a keresztre feszítés büntetést. Nagy adományokat tett az egyháznak. Cél: a kereszténység legyen a birodalmat összetartó kohéziós erő. 324-ben legyőzi Liciniust, ezzel intenzívebbé válik a keresztények támogatása.

Fiai, de főleg **Constantius**, 337-351-ig kelet császára, majd 361-ig az egész birodalom ura, eroszakkal akarta felszámolni a pogányságot. Ellenhatása:

Iulianus (361-364) vissza akarta állítani a pogányságot.

Nagy Theodosius (379-395): a kereszténység államvallás. 380: „De fide chatolica” címu ediktumában minden alattvalója számára kötelezően előírta a niceai hitvallást, és ezzel a katolikus vallást államvallássá tette.

391: II. Valentinianus nyugati császárral együtt közös rendeletben betiltotta a pogány áldozatokat, templomok látogatását és a bálványok tiszteletét.

Elonyök: teológia-tudomány fejlődése, szervezetrendszer kialakítása, rabszolgák helyzetének könnyítése.

Hátrányok: a tömegmegtérések és érdekmegtérések gyengítették az egyház kohézióját; a császárok bele kívántak szólni az egyház életébe (pl. cesaropapizmus: hitvitákban is nyilatkozott a császár; püspökök világi hatalma: bíraskodás, végrendelkezés már Konstantintól kezdve).

Pl. Nagy Konstantin hívta össze az anianizmus okán a Niceai I. Egyetemes Zsinatot 325-ben, a birodalom egységének fennmaradása érdekében.

A Konstantinápolyi II. Egyetemes Zsinatot 381-ben Nagy Theodosius hívta össze, a Szentlélek egylényegűsége tanítás érdekében.

II. Theodosius kelet-római császár hívta össze a nesztorianizmus (Szuz Mária istenanyasága tan érdekében) ellenében az Efezusi III. Egyetemes Zsinatot (431).

II. Theodosiosz nevéhez fuzodik a 449-es efezusi zsinat, amelyet a pápa rablózsinatnak nevezett el.

Markianosz császár 451-ben – a pápával egyetértésben hívta össze a Khalkedóni IV. Egyetemes Zsinatot a monofizitizmus ellen. Itt ismerték el Nagy Szent Leó pápa primátusát határozatban: „Ez az atyák hite, így hiszünk mi mindnyájan, Péter szólt Leó által.”

I. Jusztinianosz (527-565): birodalom egysége érdekében sokat tett. Erre példa a római jog kodifikációja is, valamint a vallási egység érdekében tett kísérletei.

A császár Itália visszahódítása után szabályozta a pápaválasztást is. A pápát csak akkor lehet megkoronázni, ha a választást a császár megerosíti. A császár nevében a pápaválasztást IV. Konstantin (668-685) császár óta a ravennai helytartó (exarcha) hagyja jóvá.

Zsinatok, amelyeket ő hívott össze:

II. Konstantinápolyi V. Egyetemes Zsinat (553)

III. Konstantinápolyi (Trullósi) VI. Egyetemes Zsinat (680-681)

A donatista-féle vallási szakadást (313- Donatus) Észak-Afrikában igyekeztek állami hatalommal felszámolni (először erre Nagy Konstantin az egyházat kérte fel (született is két zsinat határozata), majd akkor lépett fel az államhatalom eroszakos

úton is, amikor a szakadár püspök (Optatus) önálló államot akart alapítani). 411-ben a karthágói helyi zsinaton Szent Ágoston hatására és Honorius császár szigorú rendeletére a donatisták visszatértek a katolikus egyházba.

Ünnepek: 4. századra alakult ki mai formájuk

Húsvét, 40. nap: mennybemenetel, 50. nap: pünkösd, elotte hamvazószerda + 40 napos böjt

Karácsony: dec. 25: ez egy pogány télfordulós ünnep volt, elotte advent

431-es efezusi zsinat után Szuz Mária ünnepei: gyertyaszentelo, gyümölcscsoltó, mennybevétel.

Vértanúk és egyéb szentek ünnepei

Kelet és nyugat ellentéte

Már a világi hatalomban is évszázadok óta jelen volt a „volt nagy római birodalom” keretein belül kelet és nyugat különbözősége. Amikor Nagy Konstantin a császárság székhelyét Rómából egy keleti kisvárosba, Bizáncba helyezte, nagy megdöbbenést váltott ki (Konstantin-neo-polisz), bár a császár azt is elvárta, hogy a pápa Rómából szintén tegye át székhelyét. Teológiai és hagyománytisztelo okok miatt nem tette. Emellett Konstantinápoly (apostoli tradíció híján is) patriarkátus lett. A keleti és nyugati liturgikus hagyomány külön fejlődött, a keleti egyház életébe a császár közvetlenebb módon volt képes beleszólni.

Az egyetemes zsinatok egyben birodalmi gyűlések is. Ezeket a császárok hívták össze, költségeiket viselték, a gyűléseiket elnapolhatták, helyszínüket áttehették.

II. Jusztinianusz (685-692; 705-711) hívta össze palotájának kupolatermében a II. Trullósi Zsinatot (691-92). Az egyetemesnek hirdetett zsinat célja az volt, hogy az egész birodalom területén a bizánci szokásokat tegye meg kizárólagosnak. A rendelkezései nyugatellenesek voltak: papi notlenség eltörlése, nagyböjt szombatjain nem szabad böjtölni, a maga területén a bizánci pátriárka egyenrangú a római pápával.

I. Sergius (687-701) pápa tiltakozott a jogait túllépo zsinat ellen, megtagadta a zsinati akták aláírását. Ekkor a császár megbízottja el akarta fogni a pápát, hogy Bizáncba elhurcolja. Ezt a római lakosság és az ott állomásozó császári katonaság akadályozta meg. Lényeg: a császár már nem képes a Róma fölötti hatalmát érvényesíteni, a pápa és a császár ellentéte kiéleződött.

Ide kötik a keresztény ókor végét: az arab hódítás hatására Afrika és Közel-Kelet elveszett, amíg a germánok térhódításával és megtérítésével a pápa politikai és lelki hatalma növekedett.

A pápai állam és a nyugatrómai birodalom létrejöttétől VII. Gergely reformjáig

A pápai primátus hangoztatása egyre eroteljesebben érvényesült. Kezdetlől fogva tény, hogy – bár a zsinatokat a császár hívta össze, de – rendelkezéseit a pápa hagyta jóvá. Vitás zsinati vagy császári vagy pátriárkai döntések ellen keleten is a pápához fellebbeztek. A méltatlan és alkalmatlan püspökök letétele is a pápa feladata volt. A római püspök kezdeti címei: Vicarius Christi, Summus Pontifex, Summus Sacerdos.

Európa megtérése:

Gótok: 3. századtól

Frankok: 6. század

Alemannok, szerbek: 7. század

Bajorok, horvátok: 7. század

Szászok: 8. század

Dánok, morvák, bolgárok: 9. század

Normannok, magyarok, csehek, lengyelek: 10. század

Norvégok, svédek: 11-12. század

A pápaság a Keleti Császárság helyett egyre inkább a legnagyobb germán törzsre, a frankokra épít, akik támogatják és elfogadják a pápák felsőbbségét. A pápaság és a nyugati – kialakuló – császárság nagybirodalom lesz, miközben kelet hanyatlása most már visszafordíthatatlan.

476 után Róma védelme a pápaság feladata lett. A pápa erkölcsi és világi tekintélyét nagyban elősegítette, hogy Itáliát megvédte a barbár támadások ellen. A bizánciak erkölcsi romlottsága és a növekedő adóterhek is egyre inkább kiábrándították Itália lakóit a Kelet-Római Császárság uralmából. A pápaság vagyona közben az állandó végrendelkezések hatására egyre növekedett, Itália legfőbb földesurai lettek.

János konstantinápolyi püspök felvette az „egyetemes pátriárka” címet. Ellenhatásként **Nagy Szent Gergely** (590-604) pápa alázatból magát „Servus Servorum Dei” címmel kezdte illetni. A pápa gondoskodott a gazdaság feljlesztéséről, Róma védelméről, szegények és árvák támogatásáról. 700 körül már kialakult a „Ducatus Romanus”.

Képrombolás. A keleti szerzetesség felvirágzott. A katonának menő fiatal pedig egyre kevesebb lett, ezért a bizánci császárnak gyengítenie kellett a szerzetesség gazdasági erejét. Ennek egyik formája volt az ikonfestés megtiltása és a képek tiszteletének eltiltása. Ezt III. Leó (717-741) császár találta ki és katonai erővel a birodalom nyugati felére is ki akarta terjeszteni. Ezt II. Gergely (715-731) és III.

Gergely (731-741) pápák ellenállása következetesen meghiusította. III. Gergely pápa egy római helyi zsinaton megismételte a képrombolás elítélését, erre a császár elkobozta a pápa szicíliai birtokait, valamint Dél-Itáliát és Illíriát a konstantinápolyi pátriárka fennhatósága alá juttatta.

III. Gergely pápa utóda, Zakariás pápa (741-752) már nem kérte megválasztása után a ravennai helytartótól megerősítését.

Frank szövetség. A 6. század folyamán megjelenő longobárdok a pápai udvart is veszélyeztették. Zakariás pápa idején 20 éves békét kötöttek a longobárdokkal, valamint a frank major domusnak, Kis Pipinnek megengedte, hogy királlyá válassza a frank birodalmi gyűlés, majd 751-ben királlyá kenjék a pápa által felkért püspökök. Kis Pipin hálóját ki is mutatta az alábbiak szerint.

Amikor Aistulf longobárd király Róma ellen vonult, II. István pápa (752-757) eloször Bizánctól kért segítséget, eredménytelenül. A pápa szövetséget kötött Kis Pipinnel, aki 754-es és 756-os hadjáratával legyőzte a longobárdokat, és a pápának adta a Ducatus Romanust, a Ravennai Exarchátust és Pentapoliszt. A király megbízottja az elfoglalt városok kulcsait Szent Péter sírjára helyezte. Megalakult a **Pápai Állam.**

Nyugatrómai császárság megszületése.

Kis Pipin fia, Nagy Károly (768-800-814) ismételt megvédte a longobárdoktól a Pápai Államot, újabb területekkel gyarapította azt. III. Leó pápát (795-816) erkölcsileg és fizikailag megvédte ellenségeitől. Ekkor Nagy Károly királyé volt már Európa jelentős része. Leó 800 karácsonyán császárrá koronázta, ezzel feléledt a római császárság, a Sacrum Romanum Imperium, megtöltve keresztény tartalommal. A császár hivatása az *advocatus Ecclesiae* és az *imperium mundi*.

Káros következmények: a Bizánccal való kapcsolat tovább romlott, a császárok beavatkoztak az egyház belső életébe, akár a pápaválasztásba is.

Az érett középkor egyház és állami kapcsolatai

Az államok kereszténnyé válását is követően fennállt konfliktus az államok és az egyház között, tekintettel arra, hogy az állam mindig befolyást kívánt gyakorolni a lelki hatalmat birtokló egyházra. Az érett középkorban a tisztségek betöltésének kérdése jelentett komoly ütközopontot.

Konfliktust okozó jogintézmények:

Simónia: egyházi tisztségek elnyerése pénz ellenében (ApCsel 8, 18-24)

<>És Saul helyeselte meggyilkolását. Azon a napon nagy üldözés tört ki a jeruzsálemi egyház ellen. Az apostolok kivételével mindnyájan elszéledtek Júdea és Szamaria tájékára.² <>Istvánnak az istenfélt emberek megadták a végtisztességet, s nagyon megsiratták.³ <>Saul ellenben csakúgy tajtékozott az egyház ellen, sorra járta a házakat, elhurcolta a férfiakat és nőket, és börtönbe vetette őket.

A szamariaiak megtérése

⁴ <>Azok, akik szétszéledtek, ahová csak elvetődtek, mindenütt hirdették az evangéliumot.⁵ <>Így Fülöp Szamaria városába került, s ott hirdette Krisztust.⁶ <>A nép hallva és látva a csodákat, amelyeket tett, egyöntetűen figyelemmel hallgatta.⁷ <>Mert sok megszállottból - hangosan kiáltozva - kiment a tisztátalan lélek, és sok béna meg sánta meggyógyult.⁸ <>Így nagy volt az öröm ebben a városban.⁹ <>Élt a városban egy Simon nevu férfi, aki varázsló volt, és azzal ámitotta Szamaria népét, hogy fontos személynek adta ki magát.¹⁰ <>A népnek apraja-nagyja hallgatott rá. "O az Isten ereje, melyet nagynak neveznek!" - mondták.¹¹ <>Csüggték rajta, mert már jó ideje ámitotta őket mesterkedéseivel.¹² <>De amikor hittek Fülöpnek, aki Isten országáról és Jézus Krisztus nevérol beszélt nekik, megkeresztelkedtek, férfiak és nők egyaránt.¹³ <>Maga Simon is hívó lett, megkeresztelkedett, és Fülöphöz csatlakozott. A jelek és a nagy csodák láttán elámult.¹⁴ <>Amikor a Jeruzsálemben maradt apostolok meghallották, hogy Szamaria elfogadta az Isten szavát, elküldték hozzájuk Pétert és Jánost.¹⁵ <>Amikor megérkeztek, imádkoztak értük, hogy megkapják a Szentlelket.¹⁶ <>Mert még egyikükre sem szállt le, csak meg voltak keresztelve az Úr Jézus nevére.¹⁷ <>Rájuk tették hát kezüket, s erre megkapták a Szentlelket.¹⁸ <>Amikor Simon látta, hogy az apostolok kézrátétellel közvetítik a Szentlelket, pénzt ajánlott fel nekik:¹⁹ <>"Adjatok nekem is olyan hatalmat - mondta -, hogy akire csak ráteszem a kezem, megkapja a

Szentlelket."²⁰ <>Péter elutasította: "Vesszen el a pénzed veled együtt, mert azt hitted, hogy az Isten ajándékát, pénzen meg lehet venni.²¹ <>Semmi részed benne és semmi közöd hozzá, mert szíved nem tiszta az Isten előtt.²² <>Térj meg hát gonoszságodból, és kérd az Istent, hogy bocsássa meg szíved szándékát!²³ <>Úgy látom, elöntött a keseru epe, és fogva tart a gonoszság."²⁴ <>"Könyörögjetelem az Úrhoz - kérte Simon -, hogy semmi se érjen abból, amit mondatok."²⁵ <>Miután így tanúságot tettek és hirdették az Úr szavát, visszatértek Jeruzsálembé, útközben sok szamariai faluban hirdették az evangéliumot.

Nepotizmus: Egyházi tisztségek rokonokkal való betöltése

Invesztitúra: tisztségek betöltése (gond: ki által történjen).

A görög egyház a képrombolás korában

A harc célja a császári hatalom megerősítése volt mind egyházi, mind világi téren egyaránt. III. Leó császár (717-741) szerint a kép (eikon) azonos a bálvánnyal (eidola), így a képtisztelet bálványimádás. 726-ban szólítja fel eloszór népét a képtisztelet beszüntetésére. 730-ban jelent meg hivatalos rendelete. A nép és a szerzetesek nagy nyugtalansággal fogadták a rendeletet, amelyet a császár a katonasággal volt kénytelen végrehajtani.

III. Leó fia – Konstantinosz Koproniszmos (741-775) idején a harc elmérgesedett. 754-ben a képtisztelet elítélése érdekében Konstantinápoly egyik városrészében, Hieréia-ban zsinatot rendezett, amelyen egyetlen pártiárka sem vett részt. A zsinat szentesítette a képrombolást, mint a bálványimádás megszüntetésének hatékony eszközét. A képeket, mozaikokat tönkretették, eltávolították. A szerzetesek ellenálltak, ezért a császár üldözte őket.

IV. Kazár Leó (775-780) császársága idején már enyhült az üldözés, halála után özvegye, képtisztelet Iréné császármé kiskorú fia helyett uralkodva, Hadrián pápa hozzájárulásával egyetemes zsinatot hívott össze. A küldöttek eloszór Konstantinápolyba gyultak össze, de a katonaság tiltakozása miatt Nikaiába át kellett tenni az ülést. Ez lett a

II. Nikaiai (VII. Egyetemes) Zsinat 787-ben. A zsinat elvetette a 754-es zsinat határozatait, jogosnak mondta ki a képek tiszteletét.

815-ben V. Örmény Leó (813-820) újította fel, mert úgy gondolta, a birodalmat ért csapások a képtisztelet miatt vannak. A küzdelem vége Theodóra császárnőnek köszönhető, aki kiskorú fia, III. Mihály (842-867) helyett uralkodott. 843-ban zsinatot rendezett Konstantinápolyban, visszaállította a képek tiszteletét. Böjt első vasárnapja ettől kezdve az ortodoxia ünnepe, amelyet ennek emlékére állítottak vissza.

A görög és latin egyház újabb konfliktusa

858-ban Ignác pátriárka nem áldoztatta meg III. Mihály császár nagybátyját, Bardasz cézárt, annak botrányos életmódja miatt. Bosszúból a cézár letette Ignác pátriárkát. Helyébe Phótiosz került, aki a testorság parancsnoka volt, de korának egyik legmuveltebb embere. Az egyházi rendeket 5 nap alatt vette fel. I. Miklós pápa (858-867) Ignác pártjára áll, majd 863-ban Phótioszt letette és megfosztotta papi méltóságától.

A bizánciak szerint a pápát megilleti:

Primatus fidei: hit dolgában a legfelsőbb döntési jog a pápáé

Primatus honoris: az apostolfejedelem utódjának kijáró tiszteletbeli elsőbbségi jog
A joghatóság kérdésében viszont Bizánc azt az álláspontot foglalta el, hogy az a pátriárka kizárólagos jogköre.

867-ben tartott konstantinápolyi zsinaton Miklós pápát letették, eretneknek nyilvánították és személyét kiközösítették. Ez nem a pápaságnak, hanem személyének szólt.

I. Vazul császár összehívta a IV. Konstantinápolyi (VIII. Egyetemes) Zsinatot. Miklós pápa kiközösítését visszavonták, és Phótiosz letételét megerősítették. Ignác pátriárka halála után Phótiosz lett az új pátriárka rövid időre. Bölcs Leó (886-912) császár kolostorba internálta Phótioszt, ott halt meg 891-ben.

Kérülláriosz Mihály (1043-1058) pátriárka Bizánc függetlenségét mindenáron meg akarta orizni, mert Róma befolyása egyre inkább nőtt. Mivel IX. Leó pápa (1049-1054) egyes intézkedései arra utaltak, hogy Itália területéről a bizánciakat teljes egészében ki akarja szorítani, Mihály pátriárka elrendelte, hogy minden konstantinápolyi latin intézménynek fel kell vennie a bizánci rítust. Amelyik nem teszi meg, be kell zárni. Ezt végre is hajtotta.

IX. Leó közben szövetséget keresett X: Konsztantinosz (1042-1054) bizánci császárral a normannok ellen. Ezt a szövetségkötést a pátriárka igyekezett megghusítani. A szövetségkötés nem is történt meg. Ekkor a pápa követe,

Humbertus bíboros támadó iratot szerkesztett a pátriárka ellen, majd követőivel együtt kiközösítette (1054. július 16; Hagia Sophia). A pápa április 19-én már halott volt, az eseményekről nem tudhatott, és Humbertus csak tárgyalásra kapott felhatalmazást: hatáskörét túllépve járt el. Válaszul a pátriárka is kiközösítette Humbertust és követőit. Ezt a kölcsönös kiközösítést 1965. december 7-én vonták vissza VI. Pál pápa és Athénagórasz. A kiközösítések kapcsán létrejött szakadás csak hosszú idő után ment át a köztudatba.

A pápaság és a nyugati császárság viszonya

Nagy Károly birodalma halála után szétesett. A 843-as verduni szerződéssel a birodalom három részre szakadt, a francia, német és lotharingiai-burgundiai-itáliai részre. A császári cím az utóbbi uralkodó kezében maradt, valós hatalom nélkül. I. Miklós (858-867) eroskezu pápa után a pápai hatalom is eros hanyatlásnak indult. Rómát feudális kiskirályok kormányozták, ezzel sokszor egy egyházat is.

A 10. század elején Theophülaktosz görög származású görög patrícius és pártja vezette Rómát. Az egyház ügyeiben főleg Theodóra nevével felelt meg a döntő szerepet, majd lánya, Marózia. Marózia fia XI. János (931-935) néven lett pápa. Marózia uralmát másik fia, Alberich törte meg, majd 22 évig állt Róma élén. Halála előtt 17 éves fiát (Oktavian) tette meg XII. János (955-963) néven pápának.

XII. János pápa Berengár itáliai királlyal szemben segítségül hívta I. Ottó (936-973) német királyt, aki győzedelmesen be is vonult Rómába. 962. február 2-án a pápa császárrá koronázta Ottót, így létrejött a német-római császárság. A császár rendet teremtett, de befolyást is nyert a pápaválasztásba. Rómában viszont továbbra is a nemesi pártok harcait láthatjuk, azt nem sikerült megfékezni.

A pápai és császári hatalom meggyengülésével együtt járt a feudális anarchia elharapódzása. A feudális urak kezébe került az investitúra, sokszor simóniás módon, megjelent a magánegyház rendszer, valamint a szerzetesi kolostorok élére is laikus apátok kerülhettek, akik családjukkal és hubérésekkel együtt beköltöztek a kolostorokba, tönkretéve az ottani fegyelmet. Az anarchiával együtt járt az oktatás lehanyaglása is, sok pap világi módon, családosan élt.

Cluny reform

909-910-ben Jámbor Vilmos aquitániai herceg a burgundiai Cluny-ben kolostort alapított. Teljes függetlenséget élvezett a kolostor a feudális hatalomtól és befolyástól. A pápák később megadták a kolostornak a püspöki joghatóság alóli teljes függetlenséget. A bencés szerzetesek a teljes fegyelmet szigorúan megtartották, innen indult el az a reform, amely cca. 1150 apátságot ért el, terjesztették az egyház megújítását. Harcba indultak a papi életmód helyessége és az egyházi hatalom teljes függetlenítése érdekében.

A reformokat a német származású pápák indították el, akiket II. Henrik (1039-1056) német-római császár juttatott el a pápai trónra. A legjelentősebb IX. Leó (1049-1054), aki sokat utazott Európában, hogy az egyházfegyelmet megerősítse. A burgundiai származású II. Miklós pápa újraszabályozta a pápaválasztást, kizárva belőle a laikus elemeket. A német-római császár feladata csupán a választás tisztaságának ellenőrzésére terjedt ki. A simóniás, nos vagy laikus investitúrával hatalomra kerülő papokat kiközösítéssel fenyegette meg.

VII. Gergely (1073-1085): a pápa kapta meg a földön a legfőbb hatalmat (Szent Ágoston: De civitate Dei alapján). Joga van a sátán oldalán álló uralkodót kiközösíteni, alattvalóit az engedelmesség és huségeskü alól feloldani. IV. Henrik (1056-1106) német királlyal a harc végletekig fajult (1076: wormsi zsinat (Gergely letétele) és böjti zsinat (Henrik kiközösítése), triburi fejedelmi gyűlés, canossa-járás). Végül II. Kallixtusz pápa és V. Henrik császár a wormsi konkordátum keretében 1122-ben rendezte a pápaság és a császárság viszonyát, elválasztva az államot az egyháztól. Ezt a megegyezést az 1123-as I. Lateráni Zsinat erősítette meg.

III. Ince (1198-1216) jelentette a pápaság fénypontját. A pápa védelmezte a keresztény házasság felbonthatatlanságát, a IV. Lateráni (XII Egyetemes) Zsinaton minden fejedelem képviseltette magát, 11 magyar fopap is részt vett. Hit és erkölcs kérdésében jelentős kérdéseket tárgyalt meg (pl istenítéletek, évi gyónás, áldozás). A császárválasztó fejedelmi gyűlésen a pápa ellenorzi annak tisztaságát.

A császárság hanyatlásával együtt (II. Frigyes halála) a pápai hatalom ereje is gyengült, amikor a francia hatalom erősödött. Következménye: Avignoni fogság (1305-1377).

Tudomány

Szerzetesség

Állammal közös intézmények: hiteles hely, iskolák, világi kormányzat, hubériség

Modern kori gondolatok az állam és az egyház viszonyáról

Luther Márton gondolatai

Az embert az eredeti bun teljesen elrontotta. Jócselekedetek végrehajtására önerobol képtelen, a kísértéseknek nem tud ellenállni. Így csak a hit által nyerheti el az ember az üdvösséget. A hit alapja: Jézus Krisztus megváltó érdemeit tudja be az Isten a bunös ember javára. Ha viszont csak a hit kell az üdvösséghez és csak Jézus Krisztus a közvetítő, akkor a jócselekedetek az üdvözüléshez nem szükségesek, így sem az egyházra, sem intézményeire nincs szükség. Papság sem kell, a tanítására sincs szükség. A hit elnyeréséhez elegendó a Szentírás olvasása, amely a hit egyetlen forrása.

Következménye: a látható egyház sem más, csak egy világi intézmény, kánonjoga csupán szervezeti és működési szabályzata, a világi fejedelemnek joga van az egyház belső életét is szabályozni, ráadásul világi jogszabályokkal.

Az 1524-ben kirobbanó német parasztháborúban Luther a földesurak mellé állt, vallásának ügyét a világi fejedelmekre bízta, így épült ki a **lutheri tartományi egyházi rendszer**, amely államegyházi jegyeket hordozott. A püspökök helyét a fejedelmek vették át, a „papok” és az elkelo világiak konzisztóriumot alkottak. A fejedelem egyházkormányzati hatalmát a szuperintendensek gyakorolták. A papokat is a konzisztórium választotta.

1530-ban Augsburgban V. Károly német-római császár helyre kívánta állítani az egységes vallást, de fejedelmei ellenálltak.

Zwingli Ulrich és Kálvin János

Zwingli Zürichben építette ki sajátosan puritán vallási elképzeléseit, de a katolikus parasztkantonok nem értékelték tevékenységét, a kappeli csatában egy katolikus paraszt agyoncsapta.

Kálvin Genfben építette ki sajátos egyházszervezetét, szintén a lutheri alapokból kiindulva. Létrehozott egy egyházi alkotmányt, amely presbiterianus-demokratikus elveket vallott. Egyházában négy hivatal működik: **lelkipásztorok, tanítók, presbiterek, diakónusok**. A legfőbb egyházigazgatási szerv a 12 laikus presbiterből és 5-10 lelkipásztorból álló egyháztanács (konzisztórium).

Ez a rendszer hamarosan diktatórikus vezetésbe csapott át, az egyházi szigort megszegőket háromszor intették meg, majd átadták a hatóságnak. 58 halálos ítélet született, köztük a Szentháromság-tagadó spanyol orvos, Szervét Mihály esetében is.

Kálvin jelentősége abban áll, hogy a munkát istentiszteletnek, a takarékoságot a fő erények közé sorolta. Elvei a polgári eszmény alapjául szolgáltak. A kálvini egyházrendszer alkotmányossága, demokratizált jellege a későbbi alkotmányos monarchia és köztársasági államrendszer kiépítését segítette elő.

Anglia. VIII. Henrik (1509-1547) bocsátotta ki 1534-ben az egyházfőségi rendeletet, amely szerint ő az angol egyház feje. A hittételeken nem változtatott, csak később utódai alatt változott 39 cikkellyel a hitvallás, de az egyházi hierarchiát fenntartotta.

Írország. A parlament maghajtolt Henrik Akarata előtt, de népük maradt egyházához. Ezzel létrejött a szakadás.

Skandinávia. Dánia. II. és III. Keresztély végezte el a hitújítást, elfogadva az ágostai hitvallást. Dániában és Izlandon eroszakkal vezette be az új hitet államvallásként.

Svédországban és a fennhatósága alá tartozó **Finnországban** Vasa Gusztáv (1523-1560) tette meg államvallásnak a lutheránus hitet.

Magyarország. A királyi országrészben a Habsburg uralkodó 4 püspöki széket nem töltött be a javadalmak állami felhasználása érdekében, így 24 vármegye hívei maradtak gondozás nélkül. Itt a hitújítás könnyű terepre lelt. 1540-es évektől a lutheránus hittet szemben a kálvini nyert teret. Erdélyben János Zsigmond az unitárius hitet választotta Dávid Ferenc prédikátor hatására. A katolikus hit kiszorult Erdélyből, csak a székelyek és csángók tartottak ki hitük mellett.

Abszolutizmus.

Az állam mindenhatóságáról vallott nézetek az egyházra is hatással voltak, az abszolút monarchák az államegyházi rendszer kiépítésén fáradoztak.

XIV. Lajos (1643-1715) francia király kiuzte az országból a hugenottákat, templomaikat lerombolta, egyedüli vallásnak a katolikust tekintette, felette komoly gyámkodást gyakorolva: ez volt a gallikanizmus.

Gallikanizmus. A francia államhatalomnak és az azt támogató francia papság egy részének az a törekvése, hogy a francia egyházat minél függetlenebbé tegye Róma irányításától. 1682-ben a francia papság királypárti általános gyűlése 4 cikkelyben fogalmazta meg a gallikán szabadságjogokat. Ezek szerint az egyetemes zsinat a pápa felett áll; a pápa az egyház hozzájárulása nélkül nem tévedhetetlen hirdetője a katolikus hitigazságoknak; a pápa hatalmát Franciaországban az osi gallikán jogszokások korlátozzák; a pápa számos jogát Franciaországban a francia király gyakorolja. XIV. Lajos idovel lemondott a jogok gyakorlásáról, mert a pápát meg

akarta nyerni nagy tervének támogatásához, hogy a spanyol trónt unokája, Anjou Fülöp számára megszerezze.

Az osztrák államegyházi rendszer kiépítése, a jozefinizmus

Az egyházi hatalom korlátozására **Mária Terézia** (1740-80) tett eloször kísérletet. 1771-ben korlátozta az egyház vagyonszerzési képességét. Korlátozta továbbá a szerzetesek maximális létszámát, 24. éves életkor előtt tilos volt örök fogadalmat tenni. Csökkentette a körmenetek, búcsújárások számát, felújította és gyakorolta a királyi tetszvényjogot, a klérus vagyongazdálkodását állami ellenőrzés alá vonta.

II. József (1780-90) mélyen vallásos volt, de az egyházban csak a királyi hatalom céljait szolgáló eszközöt látta. A pápaság hatalmát a hit és erkölcs területére akarta visszaszorítani. Az osztrák önálló államegyház megteremtése céljából megtiltotta, hogy a püspökök Rómával kapcsolatot tartsanak fenn. A szerzetesek nem beszélhettek külföldi előjáróikkal. A szerzetesrendek jelentős részét feloszlatta: Magyarországon 140 (134 férfi, 6 nő) szerzetesház szűnt meg, 1484 férfi és 190 női szerzetes került utcára. (Ausztria: 2165 kolostorból 1425 maradt meg). A feloszlátott szerzetesrendek vagyonát az ún. *vallásalapba* helyezte, amelyekből főleg új plébániákat alapított. Magyarországon 3578 plébániáról uralkodása alatt 4789 lett.

Bezáratta a püspöki szemináriumokat és helyettük állami felügyelet alatt álló generális szemináriumokat hozott létre. Központi szemináriumok voltak: Bécs, Pávia, Löwen; fiókszemináriumok: Olmütz, Grác, Prága, Innsbruck, Luxemburg. Magyarország: Pozsony, Eger, Zágráb. Mária Terézia által Budára hozott egyetemet Pestre helyezte át, az egri és a zágrábi szemináriumot egyesítését követően a pesti egyetem mellé helyezte. Az istentiszteleti rendbe a legaprólékosabb módon beavatkozott: pl. takarékoságból hány gyertya éghet az oltáron, a zsolozsmát tilos énekelni, mert az árt a tüdőnek.

Epizkopalizmus Németországban.

A német birodalomba is eljutottak a gallikanizmus és a jozefinizmus eszméi. A püspökök itt is nagyobb hatalmat kívántak maguknak, a pápai hatalom rovására. Az epizkopalizmus eszméit Nicolaus Johann von Hontheim (+1790) trieri püspök és általános helynök fogalmazta meg és terjesztette el a leghatékonyabban. Művét álnéven adta ki: **Justinus Febronius**: *De statu ecclesiat et legitima potestate Romani pontificis* (Az egyház helyzetéről és a római püspök törvényes hatalmáról); 1736. Az egyháznak arisztokratikus-demokratikus alkotmánya van, mivel Krisztus a kormányzó hatalmat az egész egyházra bízta, és ezt a hatalmat a püspökök az egyház nevében gyakorolják. A pápa csak az első püspök, aki az első az egyenlők között, és alá van vetve az egyetemes zsinatnak. A primátus nem

joghatósági, hanem csupán felügyelői primátus. A püspökök joghatósági hatalma a saját egyházmegyében korlátlan és végérvényes. A pápa csak a püspökök hanyagsága esetén avatkozhat be az illető egyházmegyék kormányzásába. A kúria által a történelem folyamán elvett jogokat vissza kell adni a püspököknek.

A ma nagy hatást gyakorolt Európa szerte. Az egyház a könyvet 1764-ben indexre tette. **1786**-ban a mainzi, trieri és kölni érsek-választófejedelmek és a salzburgi érsek megbízottai titkos találkozóra gyultak össze **Bad Emsben**. 22 cikkelyben megfogalmazták a német birodalmi egyház reformját. Ebben a febroniánus nézetek is jelentős teret kaptak. Az egyházmegyék papsága ellenállt, Napóleon pedig 1803-ban megszüntette a Német-Római Birodalommal együtt a választófejedelemségeket és érsekségeket is. Ezzel a mozgalom elbukott. Az érsekségeket és az új egyházmegyei beosztást 1821-ben VII. Piusz pápa bullában állapítja meg, amelyet III. Frigyes Vilmos porosz király állami törvényben is kihirdet.

A felvilágosodás.

A felvilágosodás az a szellemi és társadalmi irányzat és mozgalom, amely a hagyomány és a tekintély helyett a tudás egyedüli forrásának az értelmet és az ész által irányított tapasztalatot tekintette. Politikai és jogi egyenlőségen alapuló társadalmat kívánt létre hozni. A hit az ész ellensége volt, így az egyház kiirtása több gondolkodó számára alapkövetelmény volt.

A szabadkomuveltség alapja a középkor végétől keresendő. Ebben kezdetben azok az építómunkások tartoztak, akik nem voltak egyetlen céhnek sem tagjai. Ilyen szabadkomuves tanyák, páholyok alakultak Londonban az 1666-os nagy tüzvész után. 1717. június 24-én a páholyok egyesüléséből jött létre az *angol nagypáholy*, azzal a céllal, hogy felépítsék a humanitást, az emberiség jelképes templomát. A *szabadkomuves szövetség szabályait James Anderson* anglikán lelkész dolgozta ki. A szövetség elfogadta a „nagy építómester”, Isten létét, de elvetette a kinyilatkoztatást, a vallást magánügynek tekintette és élesen szembefordult a katolikus egyházzal. A mozgalom legfőbb célja az emberbaráti tevékenység gyakorlása. Az angolszász és északnémet területeken megmaradtak a deizmus szintjén, addig a latin országokban eroteljesen vallás- és egyházellenes irányban fejlődtek tovább.

Liberalizmus.

Az egyén teljes autonómiájának követelése, függetlenség és öntörvényűség hirdetése. Az ember kivonja magát az Isten és az erkölcsi világtörvényei alól. Az egyén mindent megtehet, amely mások jogainak sérelmével nem jár. A vallás az egyén magánügye, az államnak világnézetiileg semlegesnek kell lennie. Az

állam „éjjelijor” szerepet tölt be, feladata a közrend fenntartása és a buncselekmények üldözése. A pozitív diszkrimináció tilalma viszont a fennálló esélyegyenlőtlenség miatt súlyos társadalmi igazságtalanságot szült.

A német kultúrharc (1871-1890)

Az I. Vatikáni (XX. Egyetemes) Zsinat kihirdette a pápa csalatkozhatatlansági dogmáját. Erre alapozva Bismarck kancellár meghirdette a kultúrharcot. Cél: az egyház alárendelése az államnak. A katolikus iskolákat állami felügyelet alá helyezték, a szerzetesek egy jelentős részét kiutasították az országból, az ellenszegülő püspököket és papokat száműzték, pénz- vagy börtönbüntetésre ítélték.

Ennek a ténykedésnek állt ellen Windhorst által szervezett Centrum Párt. Bismarck végül is engedni kényszerült.

Franciaország.

Kultuszegyleti törvény 1905.: az állam és az egyház radikális szétválasztása
1904: diplomáciai kapcsolatok megszakítása